

mgr Jacek Gryczewski
dyplomowany konserwator zabytków
uprawnienia - dyplom UMK w Toruniu
nr 1885 z dn. 27.09.1996r.
ul. Zagrodowa 5, 48-320 Sidzina

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

POMNIK ŚW. JANA NEPOMUCENA

PACZKÓW, ULICA SIENKIEWICZA 6b

CZĘŚĆ I. DOKUMENTACJA OPISOWA

1. OPIS OBIEKTU str. 3

1.1. TECHNIKA I TECHNOLOGIA str. 3

1.2. HISTORIA ZABYTKU str. 4

1.3. OPIS, ANALIZA TREŚCI I FUNKCJI ORAZ FORMY str. 4

1.4. KARTA EWIDENCYJNA str. 9

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ str. 10

2.1. WARUNKI PRZECHOWYWANIA str. 10

2.2. PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ str. 10

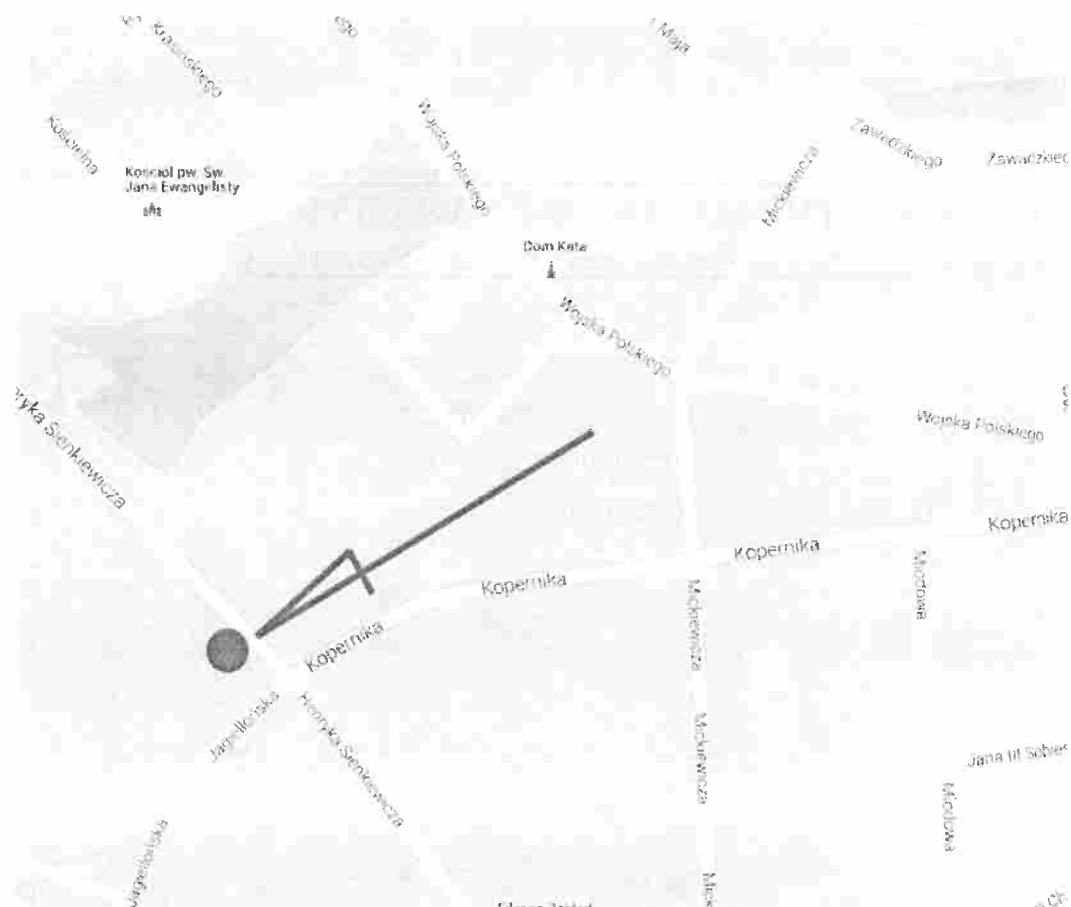
2.3. SKUTKI DZIAŁANIA CZYNNIKÓW NISZCZĄCYCH (STAN ZACHOWANIA) str. 10

3. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI str. 10

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH str. 11

RZEŹBA I DETAL ARCHITEKTONICZNY z kamienia naturalnego, sztucznego, cegły i ceramiki budowlanej

RODZAJ OBIEKTU	pomnik
TEMAT	Św. Jan Nepomucen
LOKALIZACJA	Paczków, ulica Sienkiewicza 6b (ryc. 1)

Ryc. 1. Lokalizacja pomnika św. Jana Nepomucena

1. OPIS OBIEKTU

1.1. TECHNIKA I TECHNOLOGIA

Całość odkuta w blokach piaskowca. Pierwotnie pomiędzy blokami - zaprawa wapienna. W kamieniu osadzono metalową aureolę, obecnie nieistniejącą. Prawdopodobnie była złożona. Pomiędzy figurą a postumentem dwa żelazne haki, pozostałość po nieznanym elemencie. Wysokość pomnika wynosi 2,90 m, figury 1,65 m. Wymiar podstawy to 0,8 x 0,8 m. Pomnik stoi prawdopodobnie na fundamencie z cegieł (widoczna jest górna warstwa).

1.2. HISTORIA ZABYTKU

Pomnik powstał w 1724 roku, z fundacji Anny Rozyny Forchin (*Anna Rosina Forchin*). W 1991 roku, w dniu 2 lipca został wpisany do rejestru zabytków województwa opolskiego pod numerem Ks.B.t.V-864/91.

1.3. OPIS, ANALIZA TREŚCI I FUNKCJI ORAZ FORMY

Wyprostowana postać świętego stoi na wysokim, wielobocznym cokole. Przedstawia dorosłego mężczyznę w silnym kontrapoście. Głowa świętego jest przechylona na lewe ramię. Na prawej ręce - ramieniu i przedramieniu - święty trzyma krzyż. Lewa dłoń jest otwarta i skierowana w dół. Twarz uśmiechnięta, oczy otwarte, skierowane w dół. Włosy kręcone, sięgające szyi, broda krótka, okalająca dół twarzy i policzki.

Postać ubrana w albę na którą nałożona jest rokieta, plecy i ramiona okryte są almucium. Głowa świętego jest odkryta.

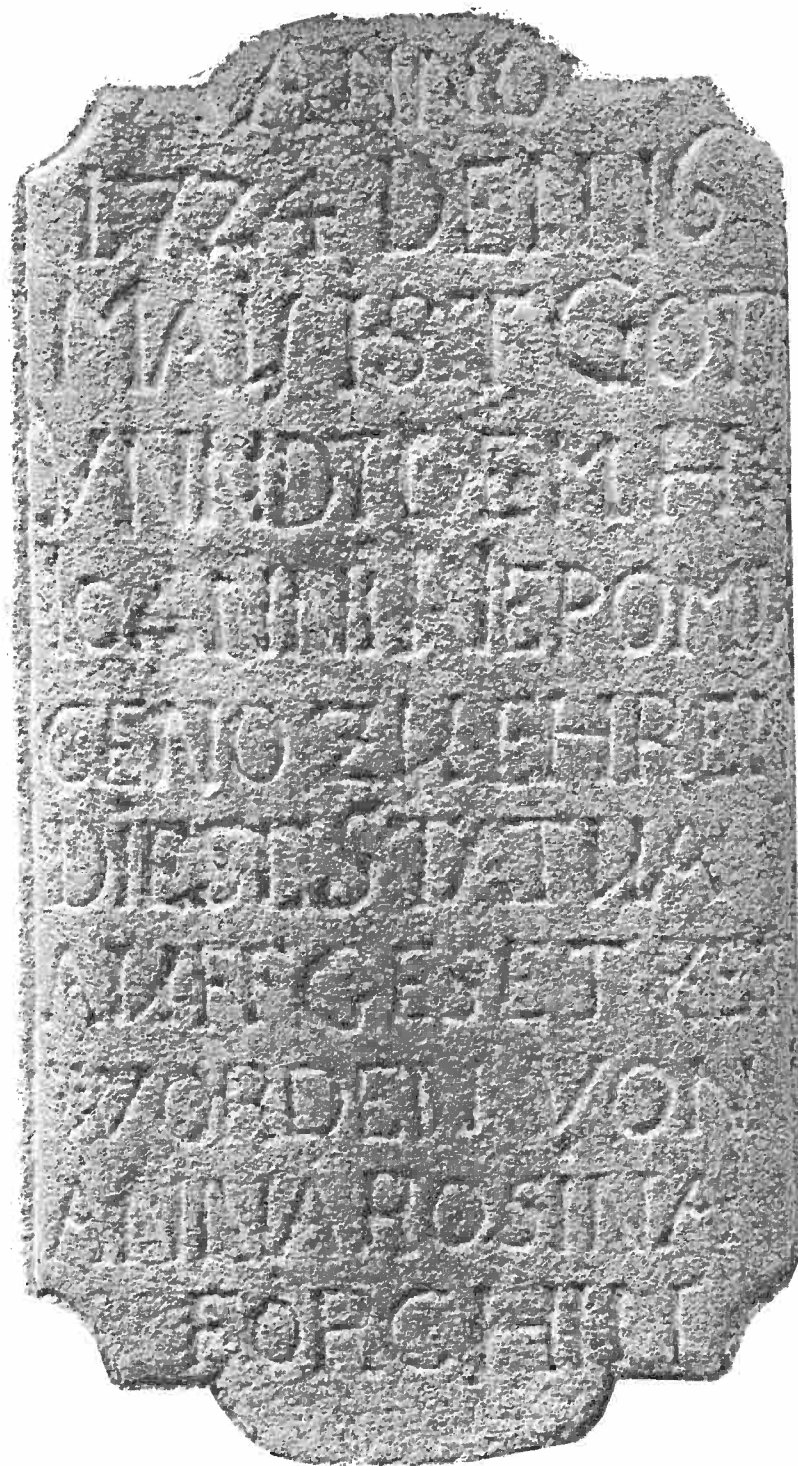
Obok świętego Jana putto trzymające biret. Przy stopach widoczna palma oraz bogato oprawiona księga.

Podstawą kompozycji rzeźbiarskiej są kłębiące się chmury.

W przypadku opisywanej rzeźby zauważalna jest lekkość formy rzeźbiarskiej i finezja modelunku. Figura świętego i putto wskazują na doskonałość warsztatu i drobiazgowość w opracowaniu szczegółów, które zachowały się w partii głowy i resztek koronek.

Postument ma kształt wysokiego słupa o dość rozbudowanym przekroju i bogatym profilowaniu. Na ścianie frontalnej znajduje się płycina z napisem: „ANNO 1724 DEN 16 MAII IST GOT VNDTE DEM H IOANNI NEPOMUCENO ZU EHREN DIESE STATUA AUFF GESETZEN WORDEN VON ANNA ROSINA FORCHIN” (ryc. 2).

Przedstawienia św. Jana Nepomucena spotkać można w całej Polsce: na Pomorzu, w Wielkopolsce, Mazowszu czy Małopolsce, jednak najwięcej tego typu rzeźb występuje na terenie Śląska. Ma to związek z bliskim sąsiedztwem tego regionu z Czechami, skąd pochodził. Cześć oddaje mu się na terenie Czech, Niemiec, Francji (Alzacji), Austrii i Węgier. Jego rzeźby najczęściej można spotkać przy drogach, mostach, źródłach, w miejscach dawnych przepraw przez rzeki, także przy kościołach. W większości są to rzeźby kamienne (z piaskowca i wapienia), czasami też figury wykonywano w drewnie. Postać świętego i jego życie było także częstym tematem w malarstwie.

Ryc. 2. Płycina z napisem

Jan Nepomucen urodził się w 1350 roku w czeskim miasteczku Nepomuk koło Pragi. Jego prawdziwe nazwisko brzmiało Johannes Welflin. Był mnichem w klasztorze cystersów w Elbach, z czasem został publicznym notariuszem i klerykiem w Pradze. Od 1377 roku

wymieniany jest jako zarządca wikariatu, a po wyświęceniu na księdza w 1380 zostaje proboszczem parafii św. Galla w Pradze. Studiuje na Uniwersytecie Praskim oraz w Padwie. W 1389, już jako doktor prawa kościelnego zostaje mianowany generalnym wikariuszem arcybiskupa Jana z Jenstein.

Św. Jan Nepomucen był spowiednikiem królowej Zofii, żony panującego w Czechach Wacława IV. Ta zaszczytna funkcja okazała się być dla niego zgubną. Jak mówi legenda, zazdrosny król usiłował wydobyć od spowiednika z jakich grzechów spowiada się jego żona. Wierny przysiędze tajemnicy spowiedzi mimo tortur nie zdradził treści grzechów królowej. Nocą z 20 na 21 marca 1393 roku, z rozkazu króla oprawcy zrzucili Jana Nepomucena z mostu Karola do Wełtawy. Wówczas to, na wodzie, dokoła głowy świętego miały pojawić się znaki niebiańskie w postaci pięciu gwiazd tworzących świetlistą aureolę. Wyłowione zwłoki pochowano w katedrze św. Wita w Pradze na Hradczanach. Miejsce strącenia kapłana do rzeki upamiętniono tablicą z brązu. Poza legendą, wyjaśniającą okoliczności śmierci świętego, literatura podaje także, że przyczyną zgładzenia Jana Nepomucena mógł być spór między królem a arcybiskupem, którego wikariusz był bliskim współpracownikiem.

Śmierć Jana Nepomucena wywołała wśród ludzi ogromne oburzenie, zaczęto darzyć go czcią, co zapoczątkowało późniejszy rozwój jego kultu. Popularność męczennika doprowadziła do zaliczenia go w poczet świętych. Papież Benedykt XIII dokonał kanonizacji 9 marca 1729 roku.

W 1683 roku na moście Karola ustawiono pierwszy wizerunek Jana Nepomucena. Ta pierwsza rzeźbiarska wersja przedstawia postać stojącą w lekkim kontrapoście, ubraną w sutannę, rękawicę i mantolet, na głowie ma bilet. Święty trzyma przed sobą w ramionach krucyfiks i palmę męczeńską, głowę zdobi aureola z pięciu gwiazd (ryc. 3).

Św. Jan Nepomucen najczęściej przedstawiany jest w charakterystycznym stroju, ubrany w czarną sutannę lub talar, białą komżę obszytą pasmem koronki oraz rękawicę. Są to charakterystyczne części ubioru członka kapituły i kanonika katedralnego. Święty nosi również wysoki kołnierz zwany kapłańskim bądź rzymskim, lub befkę. Głowę zdobi kapłański bilet. W wielu przedstawieniach głowę świętego, zgodnie z legendą, okala aureola z pięciu gwiazd. Ilość gwiazd może być różna- od trzech do dziesięciu.

Ryc. 3. Figura św. Jana Nepomucena z Mostu Karola w Pradze

Do atrybutów świętego należy krzyż odpustowy oraz palma męczeńska. Na palmie zwykle spoczywa krzyż spod którego wychylają się liście i łodyga. Na niektórych wizerunkach św. Jan Nepomucen trzyma w jednej ręce krzyż, a w drugiej palmę. Zdarzają się też przedstawienia w pozie misjonarsko-jezuickiej na których postać wznosi krzyż wysoko nad głową.

Zwykle święty adoruje spojrzeniem trzymany na ręce krzyż, zdarza się że jego wzrok skierowany jest przed siebie lub na widza. Rzadkim atrybutem jest książka, klucz czy stuła, charakteryzujące świętego jako teologa i uczonego. Pierwszy z nich nawiązuje do faktu uwięzienia, drugi zaś do funkcji spowiednika. Jego atrybutami mogą być także zapieczętowany list, zamknięta kłódka lub język. Z czasem niektórzy rzeźbiarze zaczęli przekształcać figurę świętego w mniej lub bardziej rozbudowane pomniki. Na cokołach umieszczano płaskorzeźby ze scenami życia i męczeńskiej śmierci Jana Nepomucena, oraz napisy, herby fundatorów, daty powstania i ew. renowacji pomnika.

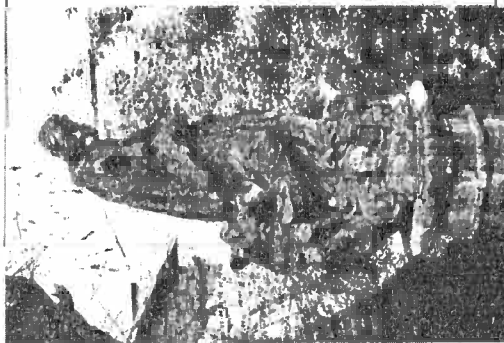
Lokalizacja większości pomników wynika z przypisywanych jemu funkcji patronackich. Ponieważ zginął utopiony w rzece, związany jest z żywiołem wody i obwoływany patronem miejsc i ludzi związanych z wodą (marynarzy, rybaków itp.). Jego figury można spotkać przy mostach, brodach lub innego rodzaju przeprawach przez rzeki. Mniej znana jest jego rola jako opiekuna studni i źródeł. Święty czczony bywa także jako patron dobrej sławy, opiekun w godzinie śmierci, oraz chroniący kupców i podróżnych.

1.4. KARTA EWIDENCYJNA

WOJEWÓDZKI
URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
ul. Piastowska 14
46-082 OPOLE

A B C D E F G H I J K L M N O P R S T U V W X Y Z

1. Określenie zabudki		2. Materiał, technika	
FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA		piaskowiec	
3. Styl	4. Czas powst.	5. Autor, szkoła, warsztat	6. Wymiary wys. szer. gł.
barok	1724	śląski	267
7. Ilość		8. Inne	
1			
9. Historia			
Ufundowany w r. 1724 przez Annę Rozyne Forchową			

9. Opis przedmiotu, sign. napis	
Na wysokim cokole wielobocznym, na którym płycina z napisem: ANNO 1724 DEN 16 MAII IST GOT VNDTE DEM H. ICANNI NEPOMUCENO ZU EHREN DIESE STATUA AUF GESETZT WORDEN VON ANNA ROSINA FORCHIN. Stojąca postać św. w dynamicznej pozie, w silnym kontrapozycie, z głową zwróconą w lewo, w stronę podtrzymywanego prawą ręką krucyfiks. Lewa ręka wysunięta ku przodowi w retorycznym geście. Ubrany w albę, na którą nałożona rakieta; na ramionach almucium. Św. stoi na chmurach, przy jego stopach aniołki z biretem i brawiarczy.	
10. Źródła i bibliografia	
17. Monografia i negatywny fotograficzny neg. J. Kębiowski, 258	

FWH-Olsztyn, nr m 2135
O.Z.Graf. Ła. 118 (60.000) kart. 3 bl. 25x g. 5.04.83

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

2.1. WARUNKI PRZECHOWYWANIA

Obiekt eksponowany w warunkach zewnętrznych.

2.2. PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Główne czynniki niszczące opisywany obiekt to agresywne gazy atmosferyczne oraz opady atmosferyczne. Część zniszczeń spowodowały sole rozpuszczalne w wodzie oraz mróz. Stan pomnika pogarsza uszczelnienie powierzchni wtórnymi farbami. Do przyczyn zniszczeń należy dodać liczne akty wandalizmu i kradzieże. Dolna i górna część portalu ulega cyklicznemu zawilgoceniu. Woda jest podciągana kapilarnie z gruntu oraz zalewa obiekt od góry.

2.3. SKUTKI DZIAŁANIA CZYNNIKÓW NISZCZĄCYCH (STAN ZACHOWANIA)

Pomnik wykazuje znaczny stopień destrukcji.

Mikroorganizmy (grzyby, glony oraz porosty) rozwijają się na całej powierzchni.

Widać liczne ubytki i pęknięcia. Na fotografiach widać charakterystyczną siatkę spękań pojawiających się na wielu powierzchniach, szczególnie figury (chmury pod stopami, kolano, dłoni, fragmenty szaty i głowa). W okolicy poziomych profili cokołu widoczne są ponadto rozwarstwienia układające się poziomo. Putto utraciło głowę i prawą rękę.

Powierzchnię piaskowca pokrywa brud i nawarstwienia. Widać też mleczko cementowe, wtórne farby oraz niezbyt estetyczne uzupełnienia. Na pobiałach w okolicach rzeźbionych koronek (szaty) widać zielone przebarwienie. Prawdopodobnie są to produkty wtórnych warstw pozłotniczych wykonanych ze stopu zawierającego miedź.

W kamieniu zachowały się korodujące trzpienie metalowe oraz 2 haki - pozostałość po nieznanym elemencie.

Aureola okalająca pierwotnie głowę nie zachowała się, jednak jej przebieg i przybliżony rozmiar wyznaczają otwory montażowe.

Stan zachowania ukazują zdjęcia (*Część II. Dokumentacja fotograficzna*).

3. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI

Obecna konserwacja ma powstrzymać działanie czynników niszczących oraz poprawić estetyczny odbiór obiektu. Ze względu na konieczność przeprowadzenia strukturalnego wzmocnienia i hydrofobizacji oraz wykonania izolacji zakłada się demontaż pomnika i

prorowadzenie zabiegów konserwatorskich w pracowni.

Ze względu na brak dostatecznej ilości materiałów historycznych w postaci rysunków czy zdjęć nie zakłada się rekonstrukcji brakujących, kamiennych elementów rzeźbiarskich, np. głów.

Wyjątkiem od tej reguły jest lewa dłoń św. Jana. Po stwierdzeniu, że istniejący element jest wtórny - podlega on konserwacji z korektą formy lub wymianie na nowy. Jeżeli zawiera elementy oryginalne - należy je poddać pracom konserwatorskim z uzupełnieniem formy.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

4.1. Prace konserwatorskie przy pomniku

1. Wykonanie wstępnej dokumentacji fotograficznej i rysunkowej.
2. Wykonanie badań stratygraficznych przed rozpoczęciem innych prac konserwatorskich.
3. Demontaż pomnika.
4. Ocena stanu części fundamentowej. Jeżeli podłoże wykonano z cegieł i jest w dobrym stanie - należy przeprowadzić jego konserwację (usunięcie luźnych elementów i zwiertzałych zapraw, uzupełnienie ubytków z ewentualną wymianą osłabionych cegieł, spoinowanie zaprawami trasowymi lub wapienno-cementowymi (z wykorzystaniem białego cementu). Jeżeli fundament jest w złym stanie - należy wykonać nowy, betonowy, wg opisu w punkcie 4.2. *Fundament*.
5. Dezynfekcja obiektu alkoholowym roztworem Lichenicydy, Biotinu R lub innego preparatu biobójczego dobranego po wykonaniu prób lub badań.
6. Usunięcie wtórnych warstw malarskich parą wodną, poprzez zmydlanie (np. mieszaninami z amoniakiem), rozpuszczalnikami organicznymi, gotowymi preparatami, np. Scansolem lub mechanicznie, z zachowaniem należytej ostrożności. Dopuszcza się doczyszczanie metodą strumieniowo-ścierną, pod warunkiem wykonania zabiegu w sposób bezpieczny dla powierzchni obiektu.
7. Oczyszczanie powierzchni piaskowca z luźnych nawarstwień metodami mechanicznymi z zachowaniem należytej ostrożności.

Usunięcie resztek wtórnych farb i zabrudzeń zaprawami z elementów metalowych (metody chemiczne wspomagane mechanicznym doczyszczaniem - rozpuszczalniki

organiczne, mieszaniny rozpuszczalników, pasty do usuwania powłok, delikatne środki zmydlające).

8. Usunięcie wtórnych uzupełnień metodami mechanicznymi z zachowaniem należytej ostrożności.
9. Usunięcie korodujących elementów żelaznych (kotw, trzpieni). Elementy przeznaczone do wymiany - wymienić na nierdzewne. Elementy niemożliwe do usunięcia - oczyścić z nawarstwień korozyjnych i zabezpieczyć antykorozyjnie. Kolor elementów widocznych ustalić komisyjnie (czern matowa, kolor otoczenia, np. kamienia czy inny).

Dwa elementy montażowe (ryc. 6) należy poddać ocenie komisyjnej. Jeżeli komisja konserwatorska z udziałem przedstawiciela Opolskiego WKZ stwierdzi, że są to elementy zbędne - należy je usunąć, jak pozostałe elementy korodujące. W razie uznania elementów za historyczne należy poddać je konserwacji.

Ryc. 5. Elementy żelazne opisane w punkcie 9

10. Oczyszczanie powierzchni z czarnych nawarstwień, np. przez okłady z 5% r-ru HF w okładzie ligninowym zmywane wodą pod ciśnieniem lub parą wodną. Dopuszcza się doczyszczanie metodą strumieniowo-ścierną, pod warunkiem wykonania zabiegu w sposób bezpieczny dla powierzchni obiektu.
11. Usuwanie zaplamień po szkodliwym działaniu grzybów, np. poprzez wybielające okłady z podchlorynu wapnia bądź mieszaniny perhydroflu i etanolu (wybór metody po przeprowadzeniu prób). Można wykorzystać do doczyszczania metodę laserową.
12. W razie potrzeby - usunięcie oleju z przypowierzchniowych warstw kamienia metodą zmydlania roztworem amoniaku w okładzie z ligniny lub pulpy celulozowej.

13. Odsolenie obiektu metodą swobodnej migracji soli do rozszerzonego środowiska z wykorzystaniem okładów z ligniny lub pulpy celulozowej, z ewentualnym dodatkiem piasku i glinki bentonitowej.
14. W przypadku stwierdzenia osłabienia kamienia miejscowe wzmocnienie środkiem krzemoorganicznym Remmers Funcosil KSE (100, 300, 500 - zależnie od potrzebnej siły wzmocnienia) lub innym zawierającym czteroetoksysilan.
15. Klejenie odspojonych lub odłamanych części. W razie potrzeby mechanicznego wzmocnienia spoin - wykorzystać stal nierdzewną lub aluminium.
16. Uzupełnianie ubytków masami na bazie cementu białego 52,5 z kruszywem kwarcowym odpowiedniej granulacji i pigmentami suchymi, z ewentualnym dodatkiem 3% dyspersji Primal AC33 jako wody zarobowej. Można wykorzystać gotowe zaprawy do piaskowca, pod warunkiem dopasowania właściwości fizyko-mechanicznych sztucznego kamienia do uzupełnianego piaskowca
17. W przypadku znalezienia resztek oryginalnych polichromii - zabezpieczenie i wzmocnienie reliktyw (np. Paraloidem B-72).
18. Hydrofobizacja i wzmocnienie strukturalne obiektu preparatem krzemoorganicznym Konsil Z. Zabieg należy wykonać prawidłowo pod względem technicznym dobierając metodę nasycania tak, aby wprowadzić preparat na głębokość minimum 5-8 cm (przez okład lub w kąpiel).
19. Ewentualne patynowanie niektórych uzupełnień i nie dających się usunąć plam wykonanymi samodzielnie laserunkowymi farbami o spoiwie z preparatu krzemoorganicznego (np. użytego do wzmacniania i hydrofobizacji) lub farbami gotowymi przeznaczonymi do tego rodzaju prac.
20. Dopuszcza się złączenie elementów kamiennych (zwłaszcza inskrypcji oraz koronek i innych ozdobnych elementów szat) oraz ich ewentualne malowanie pod warunkiem uzyskania informacji niedostępnych na etapie projektowania (odkrycie reliktyw farb lub folii pozłotniczych podczas prac konserwatorskich, zdobycie nowych materiałów archiwalnych). Zabiegi opisane w niniejszym punkcie (technika, zakres) należy zaakceptować komisyjnie.
21. Montaż poddanych konserwacji elementów pomnika. Skorodowane, stare kotwy montażowe należy zastąpić nowymi, ze stali nierdzewnej. Pomiędzy cokołem a fundamentem wykonać poziomą izolację. Do spoinowania wykorzystać zaprawę trasową lub z wapna zwykłego z niewielkim dodatkiem białego cementu. Spoiny należy barwić w masie.

22. Rekonstrukcja aureoli. Aureolę zrekonstruować z metalu (miedź lub stal nierdzewna) i pozłocić. Orientacyjny wygląd przedstawia rycina 6, jednak ostateczną formę i wielkość należy uzgodnić komisyjnie po wykonaniu modelu. Aureolę należy osadzić w zachowanych otworach montażowych.

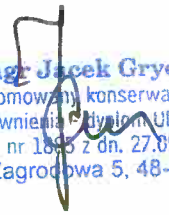

Ryc. 6. Rysunkowa rekonstrukcja aureoli.

23. Wykonanie dokumentacji powykonawczej.

4.2. Fundament

1. Nowy fundament wykonać z masy betonowej lub wymurować z bloczków betonowych.
2. Głębokość fundamentu - poniżej strefy przemarzania gruntu. Wymiary przekroju poprzecznego - 0,8 m x 0,8 m.
3. Fundament należy zabezpieczyć izolacjami w dowolnej technice dającej trwałe i skuteczne zabezpieczenie przed dostępem wody.
4. Pomiędzy górną powierzchnią fundamentu a dolną płaszczyzną cokołu pomnika należy wykonać izolację poziomą, np. ze szlamu mineralnego.
5. Cokół należy połączyć z fundamentem. Spoinę wzmocnić mechanicznie trzpieniem ze stali nierdzewnej.

mgr Jacek Gryczewski
dyplomowany konserwator zabytków
uprawnienia w dywizji UMK w Toruniu
nr 1885 z dn. 27.09.1996r.
ul. Zagrodowa 5, 48-320 Szidzina